

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/43/71-74>

Hasan Sağlam

Bakü Türk Anadolu Lisesi

<https://orcid.org/0000-0002-5053-839X>

hsaglam80@gmail.com

Doğa kültür karşıtlığı: İnsan-Doğa ilişkilerinin modernizme yansıması

Özet

Makalede insan-doğa ilişkilerinin modernist düşüncedeki yansımasından bahsedilmektedir. Modern çağımızda bu ilişkiler ritüel işlevini kaybetmiş olsa da hâlâ kültür ve felsefeyi besleyen ana temel rolünü üstlenmektedir. Mitlerden dini kanonik metinlere yansıyan doğa-insan ilişkileri Rönesans döneminde yeni bir anlam kazanmış, daha sonra hümanizm düşüncesinin temel özü haline gelmiştir. Collingwood, Doğa Tasarımı adlı kitabının “Rönesans görüşü” bölümünde Rönesans döneminde Avrupa'daki doğa felsefesini şöyle açıklıyordu: “Kopernik'in (1473-1543) eserlerinde Yunan görüşüne aykırı bir görüş olarak görülüyordu.), Telesio (1508-88) ve Bruno (1548-1600) oluşmaya başladı. Bu çatışmanın temel noktası, fizik biliminin incelediği doğal dünyanın bir organizma olduğunu inkar etmek, onun hem akıldan hem de hayattan yoksun olduğunu iddia etmektir. Bu felsefi düşünce, panteizm düşüncesinin şekillenmesiyle birlikte modern sanatın temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

19. yüzyıldan itibaren sanatta doğal unsurlar tercih edilmiş, doğa ve insan ilişkileri sanatın temel önceliklerinden biri haline gelmiştir. Modernizmin devamı olarak ortaya çıkan postmodernizm, doğa-insan ilişkisini daha mistik bir biçimde incelemeye başlamış ve büyülü gerçekçiliğin oluşması, insan-doğa ilişkisinin yeniden ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: *insan, doğa, sanat, modernizm, postmodernizm, felsefe*

Həsən Sağlam

Bakı Türk Anadolu Liseyi

<https://orcid.org/0000-0002-5053-839X>

hsaglam80@gmail.com

Təbiət anti-mədəniyyət: İnsan-Təbiət münasibətlərinin modernizmə əks olunması

Xülasə

Məqalədə insan-təbiət əlaqələrinin modernist düşüncədə öz əksini tapmasından bəhs olunur. Müasir dövrümüzdə bu əlaqələr ritualistik funksiyasını itirməsinə baxmayaraq hələ də mədəniyyəti, fəlsəfəni qidalandıran əsas baza rolunu oynamaqdadır. Mifdən dini kanonik mətnlərə yansıyan təbiət-insan əlaqələri intibah dövründə yeni məna qazanmış, daha sonra humanizm ideyasının əsas mahiyyətinə çevrilmişdir. Collingwood, The Idea of Nature adlı əsərinin “Renaissance view” bölməsində, İnduksiya dövründə Avropada təbiətlə bağlı fəlsəfəni belə izah etmişdir: “Kopernik (1473-1543) əsərlərində bu, yunan görüşünə zidd bir baxış olaraq görülmüşdür), Telesio (1508-88) və Bruno (1548-1600) formalaşmağa başlamışdır. Bu qarşıdurmanın mərkəzi məqamı təbiət aləminin, fizika elminin öyrəndiyi dünyanın bir orqanizm olduğunu inkar etmək, onun həm ağıldan, həm də həyatdan məhrum olduğunu iddia etmək idi. Bu fəlsəfi düşüncə panteizm ideyasını formalaşdırmaqla yanaşı modern incəsənətin əsas elementlərindən birinə çevrilmişdir.

XIX əsrdən etibarən incəsənətdə təbiət elementlərinə üstünlük verilmiş, təbiət insan əlaqələri incəsənətin əsas prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Modernizmin davamı kimi meydana çıxan postmodernizm təbiətlə insan münasibətlərini daha mistik şəkildə araşdırmağa başlamış, magik realizmin formalaşması insan-təbiət münasibətinin yenidən gündəmə gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Açar sözlər: *insan, təbiət, incəsənət, modernizm, postmodernizm, fəlsəfə*

Hasan Saghlam

Baku Turkish Anatolian High School
<https://orcid.org/0000-0002-5053-839X>
hsaglam80@gmail.com

Nature versus culture: Reflection of human-nature relations on modernism

Abstract

The article talks about the reflection of human-nature relations in modernist thought. In our modern times, despite the fact that these relations have lost their ritualistic function, they still play the role of the main base that nourishes culture and philosophy. Nature-human relations reflected from myth to religious canonical texts acquired a new meaning during the Renaissance, and later became the main essence of the idea of humanism. In the “Renaissance view” section of his book “The Idea of Nature”, Collingwood explained the philosophy of nature in Europe during the Renaissance as follows: “In the works of Copernicus (1473-1543), it was seen as a view contrary to the Greek view.), Telesio (1508-88) and Bruno (1548-1600) began to form. The central point of this conflict was to deny that the natural world, the world studied by physical science, is an organism, to claim that it is devoid of both mind and life. This philosophical thought, along with shaping the idea of pantheism, has become one of the main elements of modern art.

Since the 19th century, natural elements have been preferred in art, nature and human relations have become one of the main priorities of art. Postmodernism, which emerged as a continuation of modernism, began to explore the relationship between nature and man in a more mystical way, and the formation of magical realism led to the re-emergence of the relationship between man and nature.

Keywords: *man, nature, art, modernism, postmodernism, philosophy*

Giriş

İnsan-doğa ilişkisi insanlık tarihinin uzun süreli gelişme dönemine dayanmaktadır. İlk toplumda insanoğlu vahşi doğada sürekli bir şeyler üreten olarak görülmektedir. Bu çaba aslında insanın doğaya hükmetmek onu idare edebilmek için yaptığı bir faaliyettir. Bu aşama mit-rituel vasıtasıyla gerçekleşmekdeydi. İkinci aşama insanın doğaya saygı duymasını ifade eden bir aşamaydı. Bu da dini kanonik metinler vasıtasıyla topluma yansıtılıyordu. Üçüncü aşama doğanın kültürel sanat açısından sahiplenilmesi aşamasıydı. Bu aşama Rönesans devri XV. yüzyıldan sanata yansımaya başladı ve estetik değer olarak algılandı. Önce estetik zevk için sanat-sanat içindir klassisizm felsefesine dayanan doğanın kültüre yansımaları, zamanla doğanın toplumun zararlarından korunması için bir uyarı anlamına gelmesine neden oldu.

Modern dönem felsefe ve sanatta insan doğa ilişkisi insan doğa ilişkisi R.G.Collingwood Doğa Tasarımı Renaissance doğa görüşü adlı eserinde Rönesans devri Avrupa’sında doğaya ilişkin felsefeyi şöyle açıklıyordu “Copernicus’un (1473-1543), Telesio’nun (1508-88) ve Bruno’nun (1548-1600) yapıtında Yunan görüşüne karşıt bir görüş olarak biçimlenmeye başlamıştır. Bu karşıtlığın merkez noktası, doğa dünyasının, fizik bilimince incelenen dünyanın bir organizma olduğunun yadsınışı, onun hem zekâdan hem de yaşamdan yoksun olduğunun ileri sürülüşüydü. Bundan ötürü, doğa dünyası kendi devrimlerini ussal bir biçimde düzenleyemez, hele kendi kendini hiç devindiremez (Collingwood, 1999, s.14).

Araştırma

“On yedinci yüzyılda, modern bilimin gelişmeye başlamasıyla birlikte insan, kendi gücünün ve yapabileceklerinin sınırlarını görmüştür. Modern bilimin babası olarak kabul edilen Francis Bacon’ın bilimsel yöntem anlayışı -tümevarım metodu- geleneksel düşünce yapısının yavaş yavaş yıkılmasını sağlamıştır. Bu süreç beraberinde bilimin doğayı ele alış biçiminin değişmesine, amaçların farklılaşmasına ve var olan olgunun (doğanın) yeni bir zihinsel tutumla ele alınmasına neden olmuştur” (İlboğa, Hasan Hüseyin Aygül, 2015, s.64).

Bu devir felsefede yeni dini bakış açısının da ortaya çıkmasına neden oldu. Örneğin Panteizm (tam anlamıyla – her nesne Tanrıdır), din ve felsefede, Tanrı ve dünyanın kimliği doktrini olarak ilk

kez 1709'da kullanıldı. Fransız ilahiyatçı Zh. de la Fayın J.'yein "Socinianism Truly Stated by a Pantheist", 1705) ve "Pantheisticon", 1720 çalışmalarının yazarı Tolanda karşı polemik niteliğinde bir kompozisyonda kullanıldı. "Panteizm, Tanrı ile evreni bir/aynı ve özdeş kabul eden görüştür. Panteizm, anlam olarak tümtanrıcılık demektir. Panteizme göre Tanrı'nın evrenden ayrı ve bağımsız bir varlığı yoktur. Tanrı doğada, nesnelerde, insan dünyasında vardır. Her şey Tanrı'dır. Bu algılamada Tanrı'nın, evrenin kendisi olduğunu savunulur. Panteistler evrende varolan her şeyin (atom, hareket, insan, doğa, fizik kanunları, yıldızlar...) aslında bir bütün olarak Tanrı'yı oluşturduğunu söylerler". Panteizme göre; Tanrı her şeydir ve her şey Tanrıdır. "Tanrı – Evren – İnsan" ayrımı yoktur. Böyle bir ayrım aklın yanılmasıdır. Aşkın bir Tanrı var olmadığı gibi, herhangi bir yaratmadan da söz edilemez (Panteizm <https://www.felsefe.gen.tr/panteizm-nedir/> 14.14. 2019).

Humanizm dönemi insanın doğaya olan yaklaşımı bu dönem filozoflarının doğa-insan ilişkilerini şöyle ifade etmekteydi: "Bacon'a göre, "insan, doğanın yardımcısı ve yorumlayıcısıdır. İnsan ancak doğanın üzerinde çalışarak ve doğayı gözlemleyerek onun düzenini kavradığı ölçüde eylemde bulunabilir ve olup biteni anlayabilir. Bunun dışında ne bilgisi, ne de gücü vardır." Yine ona göre "bugün doğaya yalnız düşüncede hükmediyoruz ve onun boyunduruğu altındayız; oysa buluşlarımızda kendimizi doğanın ellerine bırakırsak ona uygulamada da hükmedebiliriz." (İlboğa, Hasan Hüseyin Aygül, Kasım, 2015, s.64).

R.G.Collingwood, Doğa tasarımı eserinde modern dönemde doğaya yaklaşımın artık döngüsel değil, tarihsel biçimde olduğunu söylemekteydi. Yazara göre "Modern düşünce bu durumu tersine çevirir. Tarihin kendini hiç yinelemediği ilkesinden türemiş olan ilerleme ya da gelişme tasarımının baskın etkisi altında, doğa dünyasını içerisinde hiçbir şeyin yinelenmediği ikinci bir dünya, tıpkı tarih dünyası gibi durmadan yeni şeylerin ortaya çıkışıyla ıralanan ikinci bir ilerleme dünyası sayar" (Collingwood, 1999, s.24).

Birinci Dünya Savaşı sosyo-politik ve tarihi-kültürel dehalara yeni bir bakışı gerektirdi. Dünya Savaşı'na tanık olan insan, kentleşmenin ve doğaya yabancılaşmanın sonuçlarını zaten anlamıştı. Bu düşüncenin bir ifade biçimi olarak edebiyatta ve sanatta, genel olarak kültürün her alanında doğaya dönüş çağrısı hissedildi. Bu çağrı kendisini tam olarak modernizm hareketi aracılığıyla ifade etmiştir. Doğa dünyası, modern tarzın ana ilham kaynağıydı ve kendini farklı şekillerde gösteriyordu. Belki de şehirlerin kitlesel göçünden kaynaklanan modern tarzdaki tasarımcılar, doğayı modern hayata döndürmek için stilize edilmiş çiçek ve organik formlar kullanıyor. Kabuklular ve yusufçuklar, orkideler ve süsen, gelincikler ve laleler: Cam ürünlerde, seramiklerde, iç mekanlarda ve modern tarzda kitap resimlerinde flora ve faunanın birçok temsilcisi ortaya çıktı.

Natüralist illüstrasyonlara, Art Nouveau'nun yayıncısı Emil Halle ve Georg Hirt de dahil olmak üzere modern tarzdaki sanatçılar ve tasarımcılar tarafından doğrudan atıfta bulunuldu.

Modern tarzdaki tasarımcılar, bu zarif botanik çizimlerden ilham alarak onlardan motifleri tasarım kılavuzlarına aktardılar; bunların en iyi örneklerinden bazıları İsviçre doğumlu sanatçı Eugène Grasse (1845–1917) ve onun öğrencilerinden biri olan Maurice Pillar tarafından yaratıldı. Vernay (1869–1942).

Bu çizimler yalnızca Avrupa'daki güzel sanatlar ve mimarlık kolejlerinde değil, aynı zamanda kıtadaki endüstriyel çizim okullarında da incelendi. Etkileri, Viyana ve Budapeşte (o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası) dahil olmak üzere büyük Avrupa şehirlerine yayıldı.

Hayvanlar ve özellikle kuşlar, modern tarzda dekoratif motifler olarak sıklıkla kullanılmıştır. Kelebekler ve yusufçuklar açık kanatları nedeniyle oldukça dekoratif objelerdi, tavus kuşları ise muhteşem tüyleri ve göz kamaştırıcı çiçekleri nedeniyle çekiciydi.

Derinlerden gelen egzotik yaratıklar, şaşırtıcı ve çoğu zaman gerçeküstü formlarıyla sanatçılar üzerinde güçlü bir hayranlık uyandırdı. Kabuklular, denizanası ve deniz anemonları gibi denizdeki yaşam biçimleri, modern tarzın düzgün çizgilerine ve parlak renklerine karşılık geliyordu.

Sanatçılar ayrıca gizemli su dünyası ile sirenler ve periler mitolojisi arasında, Gustav Klimt'in 1899'daki "Gümüş Balık" (Deniz Kızları, Sirenler) adlı eserinin başkalaşımını gösteren analogiler de kurdular (Модерн: вдохновленный природой 25 июля 2023 <https://russianjeweller.ru/1/4/15079>). Sanki modernizm, kentleşmiş ve kopmuş insanı sanat aracılığıyla doğayla yeniden buluşturmaya

çalışıyordu. Modernizmin devamı olarak oluşan postmodernizm, doğa ve insan arasındaki ilişkiyi daha mistik bir biçimde incelemeye başladı. Edebiyatın ve sanatın arketip teorisine göre incelenmesi, postmodernizmin bir kolu olan büyümlü gerçekçiliğin oluşması, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme getirmiştir. García Márquez'in Yüzyıllık Yalnızlık adlı eseri tam da insan doğasına ait bahçelerin kutsal işaretlerini bünyesinde barındırıyordu.

Veysel H.Kayacı modern Felsefede Özne ve Doğa Problemi isimli tezinde modern bilinçde doğaya yaklaşımı şöyle açıklıyor: “Modern düşüncenin kaynaklık ettiği ve şimdiki zamana kadar gelen süreçte yaygın görüş, insanın doğanın dışında bir varlık olarak konumlanmasıdır. Bu düşünce insanı doğanın dışında bırakırken; doğaya yönelik olan zararlardan da insanın kendini soyutlamasını olanaklı hale getirmektedir. Ancak insan tarafından doğa üzerinde yapılan tüm eylemler, doğaya zarar verici bir nitelikte olduğu düşünülmektedir” (Veysel, 2019, s. 99).

Çağdaş dönemde egosantrik düşünceye dayanan insan eksenli düşünce çabalarına alternatif olarak, insan-doğa merkezli birlikte yaşama kültürünün yeniden inşası üzerine düşünmek dünyayı kurtarmanın belki de tek yoludur. “Çünkü birlikte yaşama kültürü ile ilgili sorunlar ne çok kültürlülük kavramıyla ne de kozmopolitizm kavramıyla aşılamayacağı, aksine bu tür bakış açılarının gelecekte, doğanın taşıma kapasitesi nedeniyle, birlikte yaşama kültürünün iflası ile sonuçlanabileceği öngörülmektedir. Buna karşın birlikte yaşama kültürünün teorik arka planının daha sağlam ve sürdürülebilir bir zemin üzerinde yürütülmesi için bireyin tekrar doğaya dönmesi, insan-doğa diyalektiğinin tekrar sağlanıp, doğanın araçsallaştırılmasının ötesinde kutsanmasının ve saygınlştırılmasının gerekliliği söz konusudur. Bu nedenle doğa, kendisi de bir doğa varlığı olan insan için iyi bir başlangıç noktasıdır (İlboğa, Hüseyin Aygöl, 2015, s. 64).

Sonuç

Yaptığımız analizden, insan varlığının ilk dönemlerinden itibaren oluşan insan-doğa ilişkisinin zamanla mitolojik anlamını yitirdiği ancak yeni felsefi yönlerde kendini gösterdiği ve her zaman ana konulardan biri olduğu açıkça görülmektedir. Günümüzde insanlığın kurtarmaya çalıştığı doğa, felsefe, din, edebiyat, tarih ve sanat açısından yeni kavramsal varlığını sürdürüyor. Doğanın kurtuluşu insanlığın kurtuluşu demektir.

Kaynakça

1. Frazer, J.G. (1991). *Altın dal: dinin ve folklorun kökleri*. Çeviren: Mehmet H. Doğan.
2. İlboğa, M., Aygöl, H.H. (2015). Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa. *Akademik bakış dergisi Sayı: 52 Kasım – Aralık 2015 Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi. İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
3. Kömürcüoğlu, Ş. (2019). James George Frazer, Altın Dal: Dinin Ve Folklorun Kökleri. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/39 Haziran 2019, 285-290. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.477103>
4. Levi-Strauss, C. (1983). *Din ve Büyü*. Derleyen ve çeviren: A. Güngören. Yol Yayınları.
5. Модерн: вдохновленный природой 25 июля 2023 <https://russianjeweller.ru/1/4/15079>
Modern: vdoxnovlenniy prirodoy 25 iyulya 2023 <https://russianjeweller.ru/1/4/15079>
6. Panteizm <https://www.felsefe.gen.tr/panteizm-nedir/> 14.14. 2019
7. Usta Dorofeev, mekanizmanın tasarımı üzerinde 3 yıldan fazla çalıştı <https://russianjeweller.ru/1/4/15079>.
8. Veysel, H. (2019). *Kayacı modern Felsefede Özne ve Doğa Problemi*. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Alındığı tarih: 12.12.2024

Onaylanma tarihi: 18.03.2025